
Syväluenta

Pasi Tuunainen

Mediakohua ja pienten ihmisten talvisotaa

Pasi Tuunainen arvioi Teemu Keskisarjan teoksen *Raaka tie Raatteeseen*.

Dosentti Teemu Keskisarja on palkittu historioitsija, jonka leipälajeihin ovat kuuluneet talouden, rikollisuuden ja suomalaisuusliikkeen historia. Hänet tunnetaan tutkimustiedon popularisijana ja erittäin tuotteliaana julkaisijana. *Raaka tie Raatteeseen* -kirjan¹ mediajulkisuus nostatti odotuksia, joita Keskisarja ei kykene täysin lunastamaan. Hän kyllä käsittelee aihettaan mukaansatempaavasti, mutta teoksen sisältö on pitkälti vanhan kertausta.

Suomussalmella talvisodassa käydyt taistelut ovat kansallisesti ja kansainvälisesti tunnettuja. Niitä on hyödynnetty monien maiden sotakouluissa talvi-, metsä- ja saarrostaisteluiden koulukirjaesimerkkeinä. Keskisarja on tarttunut kolattuun aiheeseen, josta hän on kuitenkin onnistunut löytämään tavanomaisesta operaatiohistoriasta poikkeavan, historiaa alhaalta -tyyppisen tarkastelutavan. Mieleen siitä tulee lähinnä Antony Beevorin ja Max Hastingsin tyylinen brittiläinen narratiivinen sotahistoria. Uranuurtaja Keskisarja ei ole Suomessakaan, sillä Maria Lähtenmäki on sivunnut samoihin taisteluihin

osallistuneiden pienten ihmisten sotakokemuksia jo 1990-luvun lopulla.²

Keskisarjan päähenkilöitä ovat Suomussalmen taisteluiden rivimiehet molemmilla puolilla sekä paikalliset, evakuoimatta jääneet siviilit. Hän pyrkii vastaamaan selkeisiin kysymyksiin: ”Mitä moniulotteisessa suurtaistelussa tapahtui, miten ja miksi” (s. 9). Teoksessa on useita näkökulmia eikä se ajallisesti rajaudu talvisotaan, vaan käsittelee myös paikallista taustakehitystä, muun muassa liikenneinfrastruktuuria, heimosotia ja korpikommunismia.

Kirjan pääotsikko ei vastaa kunnolla sen sisältöä. Valtaosa kirjasta tarkastelee Suomussalmen–Raateen kaksoisoperaatiota eli tapahtumia eri puolilla Suomussalmea. Sen sijaan päälukujen otsikot ja alemman tason otsikot ovat erinomaisia. Teos on rakenteeltaan pääosin toimiva, mutta luvut eivät ole täysin tasapainossa. Erityisesti hyppäys Kuhmoon jää epiloginomaiseksi pintaraapaisuksi, eikä kirjassa jostain syystä käsitellä paljoakaan talvisodan loppuvaiheita Suomussalmella.

Sotilasmaantieteelliset tekijät – luonnonmaantiede ja infrastruktuuri – sanelevat operatiomahdollisuudet. Maasto, vuodenaika, sää ja valaistusolot vaikeuttavat tai helpottavat soti-

---

1. Teemu Keskisarja: *Raaka tie Raatteeseen. Suurtaistelun ihmisten historia*. Siltala 2012. 329 s.

2. Maria Lähtenmäki, *Jänkäjäkäreitä ja parakkipiikojä. Lappilaisten sotakokemuksia 1939–1945*. SHS 1999, erityisesti luku 2.

laallista toimintaa. Myös Suomussalmen korpi-
maasto vaikutti liikkeen suuntautumiseen,
muokkasi taistelukenttää ja vaikutti suoraan tai
vähintään välillisesti tapahtumiin. Lisäksi mer-
kitystä oli sillä, että taistelut käytiin vuoden pi-
meimpänä aikana. Keskisarja lähtee liikkeelle
maastosta ja pohtii talven vaikutusta sotatoi-
miin sekä Suomussalmen taistelumaastoa kul-
kukelpoisuuden, peitteisyyden ja estearvon kan-
nalta. Selittäessään, miksi neuvostojoukot eivät
onnistuneet saavuttamaan tavoitteitaan, Keski-
sarja viittaa tilan puutteeseen ja ruuhkautumi-
seen. Raatteen tie ei hänen mukaansa vetänyt
suuria joukkoja.

On totta, että neuvostojoukot olivat Kainuus-
sa teihin sidottuja ja että ne – etenkin raskas ka-
lusto – etenivät harvoilla kapeilla teillä pitkässä,
sivustatullelle ja sissi-iskuille alttiissa ja puolus-
tuksellisesti epäedullisessa rivistömuodossa.
Tieolot hidastivat niin ikään joukkojen siirtoja ja
vaikeuttivat niiden huoltoa. Suomalaisten mur-
rostettua ja miinoitettua tien ”konearmeijan”
rikkoutuneet panssarivaunut tukkivat sen, jol-
loin puna-armeijan tykistö ja kuormasto ruuh-
kautuivat. Rivistö ei ollut myöskään paras mah-
dollinen hyökkäysryhmitys. Näin ollen puna-ar-
meijan komentajat eivät niissä oloissa kyenneet
täysimääräisesti hyödyntämään ylivoimaansa, ja
raskaan tulen tehokin jäi lumessa alhaisemmak-
si kuin kesällä.

Silti Raatteen tien kapeudesta lähtevä tulkin-
ta ei ole kattava. Pelkästään tilan puutteeseen ja
huollon hitauteen eteneminen tuskin kilpistyi.
Taistelukenttä oli talvella kesää laajempi, eikä
talvi 1939–1940 ollut Suomussalmella edes eri-
tyisen runsasluminen. Vuodenaika tarjosi mah-
dollisuuksia talviteiden tekoon, ja puna-armei-
jallakin oli apunaan runsaasti hevosia. Lisäksi
sillä oli kyky joukkojensa huoltamiseen ilmasta.
Myös venäläisten arkistolähteiden mukaan – joi-
ta Keskisarja on käyttänyt vain kirjallisuuden
välityksellä – 44. divisioonan liike pysähtyi ja
suuremmat huoltovaikeudet alkoivat ensisijai-
sesti suomalaisten vastatoimien vuoksi. Näistä,

varsinkin Osasto Mäkisen tulpasta Kuomasjoel-
la, Keskisarja toki kirjoittaa (s. 164–172), mutta
päätyy silti eri johtopäätökseen. Eversti Hjalmar
Siilasvuon komentaman 9. divisioonan johdon
suunnitelmien taustalla vaikutti ajatus, että
huoltoyhteyksien katkaisulla neuvostojoukot
joutuisivat vaikeaan tilanteeseen ja nääntyisivät.
Keskisarjalta on jäänyt huomaamatta, että maaliskuussa 1940 Suomussalmen suunnalla oli täy-
dennetty 44. divisioonaa ja 131. divisioonan pää-
osa. Lisäksi neuvostoliittolaisella 47. armeija-
kunnalla oli siellä raskas tykistörykmenttinsä.
Vereket joukot oli hyökkäysvalmisteluihin liit-
tyen onnistuttu keskittämään rintamalle rajan-
takaisia vielä huonompia teitä pitkin. Huolta-
maankin ne oli kyetty, vaikka niukasti.³

Lisäksi on vaikea uskoa puna-armeijan etene-
misen vääjäämättömään pysähtymiseen Suo-
mussalmelle senkään vuoksi, koska tieverkko
olisi siitä eteenpäin parantunut. Sitä paitsi neu-
vostojoukkoja olisi voinut huoltaa ilmasta tai ne
olisivat voineet saada osan tarvitsemastaan täy-
dennysmateriaalista ”paikallishankintoina”,
edellyttäen tietysti, etteivät suomalaiset olisi
lainkaan soveltaneet alueellaan poltetun maan
taktiikkaa. Varsinaiset liikenteelliset – joskin
kausiluontoiset – ongelmat olisivat olleet edessä
kelirikon alettua.

Siinä mielessä Keskisarja on oikeassa, että tal-
visodassa kaikki palelivat eivätkä talviset sota-
toimet olleet kummallekaan osapuolelle helppo-
ja, mikä johtui paitsi koulutuksen myös kalus-
ton, taisteluvälineistön ja varusteiden soveltu-
mattomuudesta ja puutteesta, puna-armeijassa
myös heikosta johtamisesta ja organisaation on-

3. 44. divisioonan taistelukertomus, 26.12.1939–11.1.1940, Fond 34980, Op. 10, D. 658. Venäjän valtiollinen sota-arkisto (R.G.V.A.), Moskova; Juri Kilin, Toinen marssi Ouluun – Puna-armeijan johdon toisen hyökkäyksen suunnitel-
mia Suomussalmen kautta maaliskuun loppupuoliskolla. Teoksessa *Rajamailla III*. Toim. Kyösti Julku. Pohjois-Suomen historiallinen yhdistys 1997, 88–89; Tiedonanto Juri Kiliniltä 14.1.2013.

gelmistä. Moottorit olivat niin ikään kovilla pakkasessa.

Keskisarja on etsinyt aineksia päähenkilöidensä kärsimys- ja selviytymistarinoihin muun muassa sinänsä relevantista sotapäiväkirja-aineistosta. Hän näyttää kuitenkin yleisestä objektiivisuudestaan huolimatta ottavan sotapäiväkirjoista ja taistelukertomuksista löytämänsä tiedot annettuina, vaikka niihin liittyy paikoin vakavia, todistusvoimaa alentavia ongelmia. Keskisarja on havaitsevinaan ne todetessaan sotapäiväkirjat ”pelkistetyiksi” (s. 166) ja ”verrattain autenttisiksi” (s. 238) lähteiksi. Silti lähdekritiikkiin olisi ollut syytä kiinnittää enemmän huomiota.

Kirjassa lähestytään yksilöiden sotakokemuksia, mutta keskitytään enemmän suomalaisten kokemaan. Suomalaisten veteraanien ”lumenpinnantason” kertomuksia olisi saattanut löytyä enemmänkin erilaisista kotiseutukoelmista, veteraanikirjojen toimituskunnilta tai paikallisista omakustanteista.⁴ Neuvostosotilaiden koettelemukset jäävät kirjassa vähemmälle. Niitä olisi helposti voinut saada lisää Kansallisarkistossa säilytettävistä sotasaalisasiakirjoista ja sotavankikuulusteluista.⁵ Ukrainalaisveteraanien haastatteluita olisi puolestaan ollut tarjolla kirjallisuudessa sekä dokumenttielokuvan tausta-aineistossa.⁶

Suomalaisten taistelutahdon pohjana Keskisarja pitää optimistista uskoa ihmeen mahdollisuuteen (s. 276). Hän ei katso isänmaallisuuden olleen päällimmäinen sotilaita motivoinut tekijä. Keskisarjan mukaan taistelutahto rakentui muun muassa vihasta, vastuuntunnosta, luottamuksesta esimiehiin, oman joukon yhteishengestä ja itsesuojeluvaistosta (s. 225). Talvisodan hengen taustaa selvittäessään Keskisarja on varmasti oikeilla jäljillä, mutta kyseessä on kuitenkin monitahoinen ilmiö, josta on tutkimusta vain niukasti. Hänen olisi ollut syytä tutustua kansalaissotilas (*citizen soldier*) -problematiikkaan, jota Juha Mälkki on sivunnut väitöskirjassaan.⁷ Keskisarja on pippinginsä lukenut, mutta

olisin odottanut enemmän ryhmäkiinteyden käsitteilyä, mikä olisi vaatinut muuhunkin sotilas-sosiologiseen ja sosiaalipsykologiseen tutkimuskirjallisuuteen tutustumista.

Silmiinpistävää on kansainvälisen tutkimuskirjallisuuden lähes täydellinen puuttuminen. Keskisarjan analyysi olisi saanut lisää syvyyttä esimerkiksi puna-armeijan rivimiehen psyykeä ja taistelutahdon taustatekijöitä käsittelevistä tutkimuksista, joiden kirjoittajista mainittakoon Catherine Merridale. Roger P. Reese on puolestaan väittänyt, että puna-armeija toimi talvisodassa tehokkaammin kuin aikaisemmin on annettu ymmärtää.⁸ Tappamisen, ”suolaamisen”,

4. Ks. esim. Matti Pennanen, *Oulujärven rantamilta isänmaata puolustamaan. Vaalan veteraanimatrikkeli*. Vaalan kunta 2004; *Oulu ja oululaiset sodissa 1918 ja 1939–1945. Oulun veteraanikirja*. Toim. Janne Kankainen, Panu-Pekka Raula ja Jouko Vahtola. Oulun kaupunki 2002; Eeva-Liisa Honkakoski, *Tyrnäväläiset talvisodan tanterilla*. Tekijä 1990; Eino Kemppainen, Matti Härkönen ja Eero Oikarinen, *Talvisota 1939–1940*. Kuhmo 1994.

5. Ks. esim. Raatteen tieltä Haukilasta tammikuussa 1940 saatuja venäläisiä sotasaalisasiakirjoja. P 4389, Kansallisarkisto (KA). Sotavankikuulusteluista ks. esim. Saapunutta salaista kirjeistöä 1939–1940, Yleisesikunta–Päämaja, SArk 1587/23 sekä Tsto II/9. DE, Kuulusteluohjeita, -kortteja, -luettelaita, -pöytäkirjoja ym. P 3530/1, KA.

6. Viktor Stepakov ja Dmitri Orehov, *Paraatimarssi Suomeen”. Talvisota venäläisten silmin*. WSOY 1992; Antti Kaskian ohjaama dokumenttielokuva *44. divisioonan kujanjuoksu* valmistui vuonna 1995. Hänen Kiovan seudulla tekemänsä haastattelut tehtiin vuonna 1993. Niitä on käytetty tutkimuksessa. Ks. Pasi Tuunainen, Raatteen tien taistelu ukrainalaisveteraanien kokemana. Teoksessa *Talvisota kokemuksena*. Toim. Kari Alenius. Oulun yliopiston historian laitos ja Pohjois-Suomen historiallinen yhdistys 2011, 227–243.

7. Juha Mälkki, *Herrat, jätkät ja sotataito. Kansalaissotilas- ja ammatissotilasarmeijan rakentuminen 1920- ja 1930-luvulla ”talvisodan ihmeeksi”*. SKS 2008.

8. Catherine Merridale, *Ivan's War. The Red Army 1939–45*. Faber and Faber Ltd. 2005; Roger R. Reese, Lessons of the Winter War. A Study in the Military Effectiveness of the Red Army, 1939–1940. *The Journal of Military History*, Vol. 72, N:o 3/July 2008, 826; Roger R. Reese, *Why Stalin's Soldiers Fought. The Red Army's Military Effectiveness in World War II*. University Press of Kansas 2011, 308.

tarkastelukin jää ohueksi. Sillä kohtaa Keskisarja olisi voinut tukeutua muun muassa Joanna Burken, Dave Grossmanin, John Keeganin sekä Sönke Neitzelin ja Harald Weltzerin teoksiin.⁹ Keskisarja on hanakka oikomaan aiempia tutkimustuloksia, ja olisikin ollut kiinnostavaa lukea, miten hän olisi oman aineistonsa valossa kommentoinut alan kansainvälistä tutkimusta.

Tutkijayhteisössä noudatettavien pelisääntöjen mukaan on selvää, että yleisesti tunnetut tiedot voi jättää ilman lähdeviitteitä. Nyt puheena olevan teoksen lähdeviittausten vähäisyyden vuoksi on kuitenkin paikoin hankala tarkistaa, mistä Keskisarja on hankkinut tietojaan tai miten hän on käyttänyt lähdeaineistoaan. Kun Keskisarja on näin häivyttänyt tutkimusprosessiaan, ulkopuolisen on vaikea arvioida hänen päättelyketjujaan. Silti huomattava osa Keskisarjan tekstistä näyttää pohjautuvan aiempaan kirjallisuuteen. Joissakin kohdin hän mainitsee yksittäisten tutkijoiden nimiä, mutta usean tulkinnan alkuperäinen esittäjä ei käy kirjasta ilmi. Esimerkiksi ilman viitettä on tutkijoita kauan askarruttanut ja viimeisimpänä Kimmo Katajalan kirjaama havainto (s. 29), jonka mukaan Joutselän taistelusta (1555) ja siihen osallistuneista joukoista raportivat kirjeet ovat vahvasti liioiteltuja.¹⁰

Keskisarjan viittaamiskäytäntö on ongelmallinen lähinnä siksi, että asiaa vähemmän tuntevalle lukijalle monet dokumentoimattomat tiedot ja väitteet näyttäytyvät Keskisarjan omina (pahimmassa tapauksessa jopa ”sensaatioina”), vaikka ne pääosin ovat muiden tutkijoiden esittämiä. Esimerkiksi eräiden paikallisten siviilien apu miehittäjille on yleisesti tunnettu asia. Tekijä kyllä toteaa (s. 77, alaviite 8), että lähdeviitteiden valikoiva käyttö ei ”johdu vähättelystä vaan siitä, että alaviiteissä on suotu etusija niille lähteille, joita seuraavien tutkijoiden lienee vaikeampi löytää”. Perustelu ontuu, koska Keskisarjan kirjan lähdepohja ei ole erityisen laaja eikä hänellä ole ollut käytössään merkittävässä määrin vaikeasti löydettävää aineistoa. Muun muassa Hannu Romppainen on jo vuosikymmen sit-

ten hyödyntänyt muutamia samoja, Kansanperinteen Arkistosta Tampereelta löytyneitä haastatteluita.¹¹

Kirja on helppolukuinen, koska Keskisarjan kieli on lennokasta ja sujuvaa. Hän hallitsee historiallisten tapahtumasarjojen, inhimillisten tragedioiden sekä sodan raakuuden ja kaaoksen esittämisen kansan kielellä. Siinä on ansionsa, mutta yleistajuistajallekin olisi tärkeää kiinnittää riittävästi huomiota käsitteiden valintaan ja määrittelyyn. Keskisarja on esimerkiksi toistuvasti käyttänyt strategia-termiä. Strateginen taso on sodankäynnin korkein taso, joka on varattu valtionjohdolle. Siilasvuo ei ollut mikään strategi. Hän ja hänen esikuntansa sovelsivat Suomussalmen–Raatteen tien taisteluissa ja myös Kuhmossa operaatiotaitoa, tosin Kuhmossa tulokset jäivät osin taktisiksi. Urheilussa, hallinnossa tai liike-elämässä puhutaan strategioista, kun tarkoitetaan menettelytapoja, toimintaperiaatteita tai kehittämissuunnitelmia, mutta (sotilas)strategia tarkoittaa tapaa, jolla asevoimia käytetään valtion asettamien päämäärien saavuttamiseksi (oppia sodan voittamisesta).

Teokseen ei kuitenkaan ole jäänyt häiritsevän paljon asiavirheitä. Aihepiirin vieraudesta kertonee kuitenkin se, että Keskisarja on päätenyt muodostamaan vakiintuneista lyhenteistä poikkeavia omia sotilaslyhenteitään (esim. Kevyt

9. Joanna Burke, *An Intimate History of Killing. Face-to-face Killing in the Twentieth-century Warfare*. Granta Books 1999; Dave Grossman, *On Killing. The Psychological Cost of Learning to Kill in War and Society*. Little, Brown and Company 1995; John Keegan, *The Face of Battle*. Jonathan Cape Ltd. 1976; Sönke Neitzel & Harald Welzer, *Soldaten. Protokolle vom Kämpfen, Töten und Sterben*. S. Fischer Verlag 2011 (Mervi Ovaskan suomentamana *Sotilaat. Taistelisesta, tappamisesta ja kuolemasta*. Gummerus 2011.)
10. Kimmo Katajala, Viipurin Karjala rajamaakuntana. Viipurin läänin historia 1534–1617. Teoksessa *Suomenlahdelta Laatokalle. Viipurin läänin historia III*. Karjalan Kirjapaino 2010, 124.

11. Hannu Romppainen, *Kainuun suojeluskuntapiiri 1919–1944*. Tekijä 2002, 303–304.

Osasto, KO ja Osasto Kari, OK, yleensä Kev.Os. ja Os. Kari).

Matti Bergin käsialaa oleva graafinen suunnittelu on onnistunut hyvin. Kirjan kartat ja aikajajat ovat selkeitä ja havainnollisia. Kuvitus on monipuolista ja mukana on myös aiemmin tuntemattomia otoksia erityisesti Serlachius-museosta Mäntästä.

Raaka tie Raatteeseen on hyvin kirjoitettu puolipopulaari tietoteos, joka keskeneräisyydestään huolimatta on viihdyttävää iltalukemista. Vaikka se ei juuri myyntejä murra tai uutta tietoa tarjoa, Keskisarja tulee teoksellaan tehneeksi palveluksen sotahistorialle: suuren mediajulkisuuden ansiosta sotakirja saanee suuren yleisön riveistä runsaasti uusia ja nuorempia lukijoita.